

ВИДИ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ ТА ЇХ РІЛЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Дармін М.О.,

*здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

Дармін М.О. Види міжнародних судових установ та їх роль в забезпеченні права на судовий захист

Статтю присвячено дослідженню питання видів міжнародних судових установ та їх ролі в забезпеченні права на судовий захист. Зазначено, що Манільською декларацією передбачено судовий спосіб врегулювання спорів та арбітраж. Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Постійним органом, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, доповнює національні органи кримінальної юрисдикції є Міжнародний кримінальний суд. Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки. Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги. Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. Суд Європейського Союзу здійснює тлумачення законодавства ЄС та здійснює судове врегулювання спорів національний уряд-інститути ЄС. Акцентовано, що регіональні судові установи покликані захищати права і свободи людини і громадянина. Вони є елементом субсидіарного механізму захисту прав людини, який може бути застосований після вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту.

Звернення до Міжнародного Суду ООН або арбітражу не є недружнім актом у відносинах між державами, а навпаки свідчить про застосування мирних засобів вирішення спорів. На відміну від інших міжнародних судових установ лише міжнародні кримінальні трибунали можуть бути об'єднані в рамках одного судочинства.

Ключові слова: міжнародна судова установа, права людини, конституційні права і свободи людини і громадянина, право кожного на звернення до міжнародної судової установи, трибунал, арбітраж.

Darmin M.O. Types of international judicial institutions and their role in ensuring the right to judicial protection

The article is devoted to the study of the types of international judicial institutions and their role in ensuring the right to judicial protection. It is noted that the Manila Declaration provides for a judicial settlement of disputes and arbitration. The International Court of Justice is the principal judicial organ of the United Nations. The International Criminal Court is the permanent body with jurisdiction over persons responsible for particularly serious crimes, in addition to national criminal jurisdictions. The Inter-American Court of Human Rights is an independent, conventional body whose function is to protect human rights in the states of North and South America. The Arab Court of Human Rights has not yet begun its work, although the Court's mandate allows States parties to lodge complaints. The African Court of Human and Peoples' Rights is an independent body whose purpose is to protect human rights in African countries. The jurisdiction of the European Court of Human Rights extends to all matters of interpretation and application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its protocols. The Court of Justice of the European Union interprets EU law and provides for the settlement of disputes by the EU's national government-institutions. It is emphasized that regional judicial institutions are designed to protect the rights and freedoms of man and citizen. They are part of a subsidiary human rights protection mechanism that can be applied once all national remedies have been exhausted. Recourse to the International Court of Justice or arbitration is not an unfriendly act in relations between states, but on the contrary indicates the use of peaceful means of dispute settlement. Unlike other international courts, only international criminal tribunals can be joined in a single proceeding.

Key words: international judicial institution, human rights, constitutional rights and freedoms of man and citizen, the right of everyone to apply to an international judicial institution, tribunal, arbitration.

Постановка проблеми. Сьогодні в світі окрім міжнародних організацій функціонують міжнародні судові установи, покликани вирішувати міжнародні суперечки та після всебічного та напередженого розгляду справи виносити рішення. Д. Левін в своїй праці підкреслює, що ідея вирішення спорів міжнародними судовими установами сягає стародавнього світу: «...найперший відомий випадок третейського розгляду відноситься... до 3100 до н.е., коли був вирішений спір між двома месопотамськими містами-державами – Лагашем і Уммой. Укладений між ними договір передбачав недоторканність прикордонних меж і містив також умови про арбітраж» [7, с. 10].

Попри ключову роль міжнародних судових установ в вирішенні спорів поняття судової установи, їх видів, компетенції є дискусійним в юридичній науці. Зокрема, як слушно зазначає В. Кононенко щодо визначення поняття компетенції міжнародної судової установи як права «розглянути спір між державами з певних питань у межах міжнародного права і винести обов'язкове для них рішення» - «дане формулювання частково містить ознаки юрисдикції (право суду розглянути певну справу) і компетенції (межі розгляду спору, окреслені сторонами шляхом постановки перед судом питань, на які той повинен відповісти, а також право постановити обов'язкове рішення)» [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. *Питанню поняття, видів міжнародних судових установ, їх ролі в забезпеченні права на судовий захист присвячено дослідження Ю. Бисаги [2], Л. Дешко [3-6], В. Кононенко [8], Г. Нечипорук [1] та ін.* Водночас, питання поняття міжнародної судової установи залишається дискусійним, а їх види та роль потребують уточнення.

Мета статті – уточнити види міжнародних судових установ та їх роль в забезпеченні права на судовий захист.

Виклад основного матеріалу.

Відповідно до Манільської декларації про мирне вирішення міжнародних спорів Держави повинні повною мірою усвідомлювати роль Міжнародного Суду, який є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй [9]. Їх увага звертається на можливості, що надаються Міжнародним Судом для врегулювання питань юридичного характеру, але при цьому в жодному разі звернення до судового врегулювання суперечок юридичного характеру, зокрема звернення до Міжнародного Суду, не слід розглядати як недружній акт у відносинах між державами [9]. Крім того, держави можуть доручати дозвіл своїх розбіжностей іншим судам в силу вже існуючих угод або таких, які можуть бути укладені в майбутньому [9]. Органи Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ вивчають питання про доцільність використання можливості запитувати консультативні висновки Міжнародного Суду з юридичних питань, що виникають в межах їх кола діяльності, за умови що вони належним чином уповноважені на це [9].

Таким чином, Манільською декларацією передбачено судовий спосіб врегулювання спорів та арбітраж.

Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй, діє відповідно до Статуту, який заснований на Статуті Постійної Палати Міжнародного Правосуддя.

Постійним органом, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства та доповнює національні органи кримінальної юрисдикції є Міжнародний кримінальний суд [10]. Відповідно до Римського статуту покарання у вигляді позбавлення волі виконується в державі, визначеній Судом з переліку держав, що повідомили Суду про свою готовність прийняти осіб, яким винесено вирок [10].

Регіональною судовою установою є Європейський суд з прав людини. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47[11].

Відповідно до ст. 33 Конвенції будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною (міждержавні справи), а якщо особа вважає, що однією з держав, перерахованих у списку, який додається до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, порушено одне з основних прав, то вона може звернутися з індивідуальною заявою до Європейського Суду з прав людини (ст. 34 Конвенції) [6].

Таким чином, Європейський суд з прав людини є елементом контрольного механізму Конвенції.

Окрім Європейського суду з прав людини в Європі функціонує Суд Європейських співтовариств. В рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Босфорус Хава Йоллари Туризм Ве Тіджарет Анонім Шіркети (Bosphorus Hava Yolları Turizm Ve Ticaret Anonim Şirketi) проти Ірландії» від 30 червня 2005 р. йдеться, що Суд Європейських співтовариств «...здійснював свій контроль через застосування національними судами права Європейського співтовариства, в тому числі і встановлених ним гарантій основних прав людини, за допомогою процедури, встановленої статтею 177 Договору про заснування Європейського співтовариства.

Хоча роль Суду Європейських співтовариств обмежується відповіддю на подані йому національним судом питання щодо тлумачення або законності будь-яких актів, його відповідь часто стає вирішальним фактором для національного судового провадження ..., а деталізовані вказівки щодо термінів та змісту преюдиціальної процедури були встановлені положеннями Договору про заснування Європейського співтовариства і розвинені практикою Суду Європейських співтовариств» [13].

Суд Європейського Союзу складається з таких судів (у порядку їх важливості та ієрархії):

- Суд;
- Загальний суд;
- спеціалізовані суди [14].

Суд розглядає більшість справ, включаючи всі справи про порушення (статті 258–260 TFEU), усі звернення щодо ухвалення попереднього рішення (стаття 263 TFEU) і позови про скасування, подані державами-членами проти установ ЄС (за винятком Європейської Комісії), а також позови про скасування, подані установами ЄС проти інших установ ЄС [14]. Загальний суд має обмежену юрисдикцію, яка охоплює, між іншим, позови про скасування, подані фізичними особами проти установ ЄС, а також аналогічні позови, подані державами-членами проти Європейської Комісії [14]. Єдиним спеціалізованим судом, створеним на сьогоднішній день, був Трибунал з питань державної служби Європейського Союзу, який припинив своє існування у 2016 році [14].

Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки, який разом з Міжамериканською комісією із прав людини входять до складу механізму контролю за виконанням зобов'язань державами-учасниками Американської конвенції з прав людини від 22.11.1969 [15].

Як зазначає Л. Дешко, О. Альонкін та інші науковці «Міжамериканський суд з прав людини діє на підставі самостійно розробленого Статуту, який було затверджено на Генеральній Асамблеї ОАД. Встановлює власні правила процедури. Разом з тим, у відповідності з Американською конвенцією з прав людини від 22.11.1969 [15], до його компетенції входять: а) розгляд всіх переданих йому справ, що пов'язані з тлумаченням і застосуванням положень Конвенції; б) прийняття тимчасових заходів за необхідності запобігання заподіяння особам непоправної шкоди; в) винесення розпорядження про забезпечення потерпілій стороні можливості користування порушеним правом чи свободою; г) винесення розпорядження про усунення негативних наслідків і про виплату потерпілій стороні справедливої сатисфакції; д) надання консультацій з питань про тлумачення Конвенції або інших договорів, пов'язаних із захистом прав людини є) надання висновків щодо сумісності будь-якого внутрішнього нормативно-правового акту вищезазначеними документами; і) представлення щорічного звіту про свою роботу Генеральній асамблеї ОАД (ст.ст. 62-65 Конвенції)» [11].

Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Він, разом з Африканською комісією із прав людини і народів, входять до складу механізму контролю за виконанням зобов'язань державами-учасниками Африканської хартії прав людини і народів від 26.06.1981. Згідно з Протоколом до Африканської хартії прав людини і народів про створення Африканського суду з прав людини і народів від 10.06.1998 р.: 1) його юрисдикція поширюється на всі передані йому справи і спори, що стосуються тлумачення і застосування Африканської хартії прав людини і народів, цього Протоколу і будь-яких інших відповідних документів з прав людини, ратифікованих відповідними державами; 2) на прохання держави-члена Африканського Союзу, будь-якого з його органів або будь-якої визнаної ним Африканської організації, він може винести консультативний висновок з будь-якого правового питання, що стосується Африканської хартії прав людини і народів або будь-якого іншого відповідного документа з прав людини за умови, що предмет висновку не пов'язаний з питанням, розглянутим Африканською комісією із прав людини і народів (ст.ст. 3, 4 Протоколу). При цьому Африканський суд з прав людини і народів повинен обґрунтувати свої консультативні висновки за умови, що кожен суддя має право на висловлення окремої від більшості складу суду думки [16; 11, с. 17].

Арабський суд прав людини було створено з ініціативи Уряду Бахрейну, який 15.01.2012 запропонував Раді міністрів Ліги арабських держав на черговій сесії № 137, що відбулася в штаб-квартирі ЛАД, створити арабський суд з прав людини [17]. У вересні 2013 року на черговому засіданні Рада Ліги на рівні міністрів затвердила рішення про створення Арабського суду з прав людини, але Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги [11].

Отже, видами міжнародних судових установ є міжнародні судові установи із загальною компетенцією та міжнародні судові установи з загальною компетенцією.

Міжнародний Суд ООН покликаний вирішувати судові спори між державами. Регіональні міжнародні судові установи (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканський

суд з прав людини і народів) були створені з метою захисту прав людини і основоположних свобод і мають юрисдикцію з розгляду індивідуальних заяв осіб. Арабський суд з прав людини покликаний розглядати скарги однієї держави проти іншої, водночас, він так і не розпочав свою роботу.

Висновки.

1. Манільською декларацією передбачено судовий спосіб врегулювання спорів та арбітраж. Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Постійним органом, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, доповнює національні органи кримінальної юрисдикції є Міжнародний кримінальний суд. Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки. Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги. Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. Суд Європейського Союзу здійснює тлумачення законодавства ЄС та здійснює судове врегулювання спорів національний уряд-інститути ЄС.

2. Регіональні судові установи покликані захищати права і свободи людини і громадянина. Вони є елементом субсидіарного механізму захисту прав людини, який може бути застосований після вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту.

3. Звернення до Міжнародного Суду ООН або арбітражу не є недружнім актом у відносинах між державами, а навпаки свідчить про застосування мирних засобів вирішення спорів. На відміну від інших міжнародних судових установ лише міжнародні кримінальні трибунали можуть бути об'єднані в рамках одного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень / Бисага Ю.М., Нечипорук Г.Ю., Дешко Л.М. та ін. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 236 с.
2. Бисага Ю., Дешко Л., Нечипорук Г. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. Порівняльно-аналітичне право. 2020. №4. С. 43-49. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP-4_2020.pdf
3. Dешко L. Restitutio in integrum: підходи Європейського суду з прав людини. Порівняльно-аналітичне право. 2018. №5. <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>.
4. Dешко L. Application of legal entities to the European Court of Human Rights: a significant disadvantage as the condition of admissibility. Croatian International Relations Review. 2018. Vol. 25 No. 82. P. 84-103.
5. Dешко L. The principle of «de minimis non curat praetor» in International Law. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. №4. С. 5-15.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
7. Левин Д.Б. История международного права. Изд-во ИМО, 1962.
8. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика: монографія. Київ-Одеса: Фенікс, 2018. 438 с.
9. Манільська декларація. URL: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_568#Text
10. Римський Статут МКС. URL: www.minjust.gov.ua/m/str_51462
11. Міжнародний захист прав людини: Підручник. У 2-х томах. Том 1. / О. А. Альонкін, Н. А. Буличева, Л. М. Дешко та ін.; за заг. ред. Л. М. Дешко. Київ : КНТЕУ, 2019. 261 с.
12. Дешко Л., Іконнікова Н.В. Імплементация рішень міжнародних судових установ в національні правові системи. Порівняльно-аналітичне право. 2018. №1. С. 361-364. <http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/Porivnyalno-analitichne-pravo-1-2018-1.pdf>
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Босфорус Хава Йолларі Туризм Ве Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» від 30 червня 2005 р. URL: <http://docs.pravo.ru/document/view/19382670/>.
14. Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС URL: www.eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr_1.pdf
15. Американська конвенція про права людини : Міжнародний документ від 22.11.1969 URL : <http://www.oas.org/es/cidh/expresion/showarticle.asp?artID=62&IID=2>

16. Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про створення Африканського суду з прав людини і народів : Міжнародний документ від 10.06.1998 URL : https://au.int/sites/default/files/treaties/7778-treaty-0019_-_protocol_to_the_african_charter_on_human_and_peoplesrights_on_the_establishment_of_an_african_court_on_human_and_peoples_rights_e.pdf

17. Насер Аль Али. Защита прав и свобод человека в арабских странах : вопросы теории и практики : монография. Москва : КноРус, 2015. 190 с.